

Öz

Osmanlı dönemi evleri ve barınma kültürüne ilişkin mimarlık alanında yapılan akademik çalışmaların çoğunluğunda malzeme olarak mevcut yapılar incelenmektedir ve bu yapılar genellikle belli bir bölgenin geleneksel ev mimarisini örneklemek üzere inceleme altına alınmaktadır. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak, Eldem'in Türk evi kavramsallaştırmasını temel alarak, evleri tipolojik olarak değerlendirmektedir. Türk/Osmanlı/Anadolu evlerine ilişkin çalışmalarda en sık karşılaşılan bu tipolojik çözümleme yönteminin ardından ise, son yıllarda mimarlık alanı için yeni sayılabilecek kaynaklar üzerinden farklı yöntemler geliştirilmeye başlanmıştır. Mevcut yapıların yanı sıra, artık evlerin incelenmesinde Osmanlı yazılı kaynaklarının da önemli malzemeler sunduğu anlaşılmaya başlanmış, böylelikle evler bağlamında uzun yıllardır ihmal edilen 19. yüzyıldan öncesinin de incelenmesi mümkün hale gelmiştir. Ayrıca yazılı kaynakların evlerin toplumsallığına dair de önemli bilgiler vermeleri, bu kaynakları daha da cazip hale getirmektedir. Kaynaklardan evlere dair elde edilen bilgilerin değerlendirilmesinde kullanılan yöntemler de anlamsal analiz ve sıklıkla kantitatif analiz yöntemleridir. Araştırmacılar kantitatif yöntemle kaynaklardaki bilgileri, sayısal verilere dönüştürerek, Osmanlı'nın farklı dönemlerindeki barınma tarihini istatistiksel analizler üzerinden değerlendirmektedirler.

Bu bağlamda makale de, Osmanlı evlerini konu alan ve akademik alana hakim olan yöntem ve yaklaşımların -tipolojik, semantik ve kantitatif analiz- ve kullanılan araştırma malzemelerinin -mevcut yapılar ve Osmanlı yazılı kaynakları- inceleme altına alınması ve eleştirel olarak yeniden değerlendirilmesi gerekliliği düşüncesinden yola çıkar. Bu doğrultuda hem yöntemlerin, hem de araştırma malzemelerinin potansiyelleri olduğu kadar, sınırlılıkları da olduğunu ortaya koymak ve Osmanlı evlerine ilişkin yeni çalışmalarda anlamlı sonuçlar elde edebilmek için bu konuyu detaylıca tartışmak amaçındadır.

Abstract

In the majority of academic studies related to Ottoman houses, existing buildings are examined as research materials and are often placed under scrutiny to illustrate the architecture of traditional houses in a particular region. These studies predominantly evaluate the houses typologically, based on Eldem's concept of the Turkish house. Following the typological analysis method, which is the one most frequently encountered in studies, different methods have begun to be developed drawing on new resources for architecture in recent years. In addition to the existing buildings, it is now understood that Ottoman written sources offer important materials in the examination of the houses, making it possible to examine houses before the 19th century, a period which has been neglected for many years. Also, the fact that written sources provide important information about

Osmanlı Evlerine Dair Araştırma Malzemesi ve Yöntem Sorunsalı: Potansiyeller ve Sınırlılıklar

 Hatice Akgül

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık, Planlama ve Tasarım Doktora Programı

 Hatice Gökçen Özkaya

Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı

Başvuru tarihi/Received: 02.08.2019, Kabul tarihi/Final Acceptance: 05.03.2020

Giriş

Makale, akademik literatür içerisinde yer alan Türk/Osmanlı/Anadolu veya geleneksel ifadeleriyle birlikte bir tamlama halinde kullanılan, Osmanlı dönemindeki evleri ve bu evlerle ilgili yapılmış araştırmaları konu alır. Osmanlı evlerine ilişkin araştırmalarda kullanılan yöntemleri ve incelenen malzeme ve kaynakları sınırlılık ve potansiyelleri üzerinden tartışmayı amaçlar. Bu alanda, özellikle mimarlar, mimarlık ve sanat tarihçileri tarafından aslında azımsanmaya- cık bir sayıda akademik araştırma yapılmış görünse de, hazırlanan çalışmalara yakından bakıldığında ağırlıklı olarak belli bir döneme yoğunlaştığı ve büyük çoğunluğunun aynı yöntemi kullanarak, her bölge için neredeyse aynı sözü yeniden ürettiği görülür. Mimarlar çoğunlukla mevcut yapı stoku üzerinden çalışmaya alıştırlar ve mevcut yapılar da çoğunlukla 19. yüzyıl ve sonrasına aittir, öncesini örnekleyecek ev sayısı çok azdır, o yüzden çalışmaların yoğunlaştığı dönem de buna bağlı kalır. Dola- yısıyla 19. yüzyıl öncesini mevcut yapılar üzerinden inceleyemeyen araştırmacıların kullanacakları araştırma malzemesi Os- manlıca yazılmış yazılı kaynaklardır, ancak yazılı kaynakların da dili ve mimarlar tara- findan az tanınması Osmanlı evlerinin daha erken dönemlerine dair bilgi üretiminin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Mevcut

yapıların incelemelerinde yöntem açısın- dan da çeşitlemeye gidilmemiş, bu durum da alandaki bilgi üretiminin derinleşmesine engel olmuş, yeni söz üretmenin önünü tı- kamıştır. Bu nedenle, akademik literatürde bu alandaki sınırlı üretim, araştırmalarda kullanılan malzeme ve yöntem sorunsalı üzerine düşünmek gerekir. Bunun için Osmanlı evlerine dair yapılmış araştırmalar üzerinden bir durum tespiti yapmak, bugü- ne kadar yapılan araştırmalarda kullanılan yöntemlerle, araştırma malzemesi olarak incelenen yapıların ve yazılı kaynakların potansiyellerinin ve sınırlılıklarının tartış- maya açılması anlamlı olacaktır. Makale- nin temel hedefi de budur.

Bu doğrultuda detaylı bir literatür taraması yapılmış, konuya ilişkin kitaplar, makaleler ve özellikle de Türkiye'de mimarlık ve sa- nat tarihi alanında üretilen tezler (YÖK'ün tez tarama sayfasından ulaşılan), hem içerik, hem de kullanılan yöntem açısından detaylıca incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda makalede ilk sırayı, akademik literatürün büyük çoğunluğunu oluşturan, belli bir bölgenin geleneksel evlerinin mimarisinin özelliklerini açıklamaya yönelik çalışmalar olacaktır. Bunlar, ağırlıklı olarak bugüne ulaşan evleri tipolojik olarak değeren- dirir ve geleneksel konut/ev türlerini bu yaklaşımla analiz ederler. Bunun yanı sıra, sayısal olarak az da olsa, dönemin yazılı

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

kaynaklarına başvurarak yapılan tipolojik çalışmalar da vardır. Aslında son yıllarda hız kazanan mevcut yapılar üzerinden evlerin idealize edilmesine karşı, dönemin yazılı kaynaklarına başvurarak yeni bir yaklaşım getirmiş çalışmalardır bunlar, ama evleri “tip” üzerinden sınıfladıkları için mevcut yapılar üzerinden yapılarına benzer bir yaklaşımı yeniden gündeme getirmiş olurlar. Literatüre hakim olan bu yöntemin ardından, makalede yazılı kaynaklara dayandırılarak farklı yöntemlere başvuran araştırmalara bakılacaktır. Bunlar, genellikle 19. yüzyıl öncesi evlerini anlamak adına yapılmakta olan çalışmalar olup, belgelerden günümüze ulaşmamış, bugün var olmayan yapılara dair elde edilen yazılı bilgileri kullanırlar. Ancak bu noktada öncelikle, bu belgelerin farklı amaçlarla yazılmış olmalarından dolayı, toplumsal-lığa dair de önemli bilgiler sunduklarını, bu açıdan yeni çalışmalar için kayda değer bir potansiyellerinin olduğunu, öte yandan mimari bir dille ve amaçla yazılmadıklarından dolayı da sınırlılıklarının bulunduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla söz konusu kaynaklardan elde edilen malzemenin niteliğinin irdelenmesi, bu konunun Osmanlı evlerine dair bir kaynak sorunsalı olarak tartışılması önemlidir. O nedenle, bu kaynaklara dayanarak yapılan çalışmaların kullandıkları araştırma yöntemleri tartışılırken, kaynak sorunsalı da ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle Osmanlı evlerini incelemek için farklı Osmanlı belgelerinde geçen terminolojiye ilişkin anlamsal analiz çalışmaları, belgelerin niteliği ve terminoloji konusundaki muğlaklıklar konusu irdelenecektir. Ardından, farklı dönemlerde farklı kentlerdeki barınma kültürü ve standartlarına dair çıkarsamalar yapma amacıyla hareket eden ve yazılı kaynakları kullanan araştırmalarda son yıllarda en sık karşılaşılan yöntem olan kantitatif analiz yöntemi inceleme altına alınacaktır. Söz konusu çalışmalarda da incelenen kentlerde evlere dair istatistiki verilerden elde edilen sonuçlar değerlendirilmektedir.

Özetle, makalenin inceleme ve tartışma alanını, akademik literatürde en çok göze çarpan bu yaklaşım ve yöntemler ile ara-

tırma malzemesi olarak kullanılan mevcut yapılar ve yazılı kaynaklar oluşturmuştur. Araştırma yöntemi ve malzemesi, burada Osmanlı konut/ev çalışmalarının temel sorunsalları olarak ele alınır. Her yöntemin ve malzemenin açığa vurduğu potansiyeller, tartışmaya açtığı konular ve bunun yanı sıra sınırlılıkları vardır. Diğer bir deyişle, her yöntem ve malzeme, araştırmacılar için evlere ilişkin farklı tablolar ortaya koymaktadır. Ancak bu tabloların hangi sınırlar çerçevesinde bakarak, hangi parametreleri esas alarak neyi nasıl ortaya koyduğunun tartışılması ve eleştirilmesi gerekmektedir. Bilinmeyenleri farklı açılardan değerlendirebilmek, bu alanda yeni yapılacak çalışmalara yol açabilmek, yeni yaklaşımlar geliştirebilmek adına böyle bir değerlendirme yapmanın önemli olduğu düşüncesiyle bu makale, Osmanlı dönemi ev çalışmalarında yaygın olarak başvuru yöntem ve malzemelerin potansiyel ve sınırları üzerine tartışmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda tartışma önce araştırma malzemesi olarak en yaygın biçimde kullanılan mevcut yapılara ve az da olsa yazılı kaynağa başvurarak yürütülen tipolojik çözümlemelere, ardından da çoğunlukla yazılı kaynakların kullanımı üzerinden yapılan incelemelerdeki anlamsal analiz ve kantitatif değerlendirmelere odaklanacaktır.

Osmanlı Evlerini Tipolojik Çözümleme Sorunsalı

Osmanlı döneminde evler üzerine yapılmış akademik çalışmalar detaylıca incelendiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunun belli bir bölgenin ev mimarisinin özelliklerini açıklamaya yoğunlaştığı, bunu da ağırlıklı olarak mevcut yapı stoku üzerinden ve tipolojik yöntem çerçevesinde gerçekleştirdikleri görülür. Bu bağlamda özellikle mimarlar ve sanat tarihçileri tarafından başvuru yöntem mevcut yapılar, genellikle 19. yüzyıl ve sonrasına aittir. Bu yüzyıldan öncesine ait ev sayısı, bölgelere ve kentlere göre farklılık arz etse de, yine de kent geneline dair bir tipoloji oluşturmak için yeterli sayıda değildir. Bu nedenle, incelenen geleneksel evler, bugüne ulaşan geç dönem örnekleri üzerinden, tipolojik

the social functions of the houses make them even more attractive. The methods frequently used in evaluating the information obtained from the sources about the houses are the semantic analysis and the quantitative analysis methods. With the quantitative method, researchers evaluate information about the houses translated into numerical data and evaluate the housing history in the different periods of the Ottoman Empire through statistical analysis.

In this context, this article is based on the idea that the methods that dominate the academic field of Ottoman houses – typological, semantic, quantitative analysis – and the research materials – existing buildings, Ottoman written documents – should be examined and critically re-evaluated. Accordingly, it aims to discuss this issue in detail in order to reveal that research methods and materials have their potential as well as their limitations, and to obtain meaningful results in new studies of Ottoman houses.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, ev, terminoloji, tipoloji, kantitatif

Keywords: Ottoman, house, terminology, typology, quantitative

1. Son yıllarda hazırlanmış olan tez çalışmalarında bile bu yöntem yaygın bir şekilde kullanılmaya devam eder. Örneklerle bakılabilir: Aygör, E. (2015). 19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Konya Evlerinin Mimari Gelişimi ve Değişimi (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya; Boy, E. Ş. (2014). Merzifon Evleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri; Değer, G. (2012). Muğla Kent Merkezi Geleneksel Dokusunun Araştırılması: Muğla-Merkez, Ula Ve Yeşilyurt Evlerinin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İzmir; Öztürk, D. (2011). Seydişehir Geleneksel Konut Mimarisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya; Bıçak, Z. (2011). Sakarya İli Hendek İlçesinde Geleneksel Konut Mimarisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sakarya; Koşan, D. (2011). Sakarya İli Geyve İlçesi Geleneksel Konut Mimarisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sakarya; Şahin, Ş. (2010). Ordu Geleneksel Evleri Üzerine Bir Araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Trabzon; Azezi, G. B. (2009). 19. yy'da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, İstanbul; Karakuş, Ü. C. (2008). Geleneksel Ahlat Evleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van; Erpek, C. (2008). Bozüyük'te Tarihi Türk Evlerinin Cephe Örnekleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale; Özyılmaz, H. (2007). Diyarbakır Geleneksel Konut Mimarisinde Morfolojik Analiz: Geleneksel Konutların Güncel Kullanımda Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara; İlgin, Ş. (2007). Geleneksel Yozgat Evleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya; Durgun, Y. (2006). Geleneksel Malatya Evleri Üzerine Bir İnceleme (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara; Yünkül, A. (2005). Elazığ Evleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Elazığ; Hacıoğlu Apak, N. (2004). Geleneksel Türk Evi Planlamasında İklim Faktörü: Edirne Evleri ve Mardin Evleri ile İlgili Bir Karşılaştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İzmir; Badakol, S. (2003). Samsun Evlerinin Yapısal Özellikleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

çözümlemelerle değerlendirilmektedirler. Tipoloji oluşturmak, özellikle yer ile bağlantılı mimari araştırmalar için, incelenen yer, zaman ve toplumsal ortamda yaygın olan yaklaşımları görmek adına kullanılan bir yöntem olsa da, akademik literatüre hakim olan bu yöntemin bir sorunsal olarak değerlendirmeye alınması, tartışmaya açılması gerekir. Tipolojik sınıflandırmada, incelenen bölgenin geleneksel evleri, yapılarıdaki fiziksel ortaklıklar, ağırlıklı olarak plan, cephe bazındaki düzenlemelerdeki belirli bazı kriterler üzerinden değerlendirilir. Başta plan olmak üzere, cephe düzenleri, kat sayıları, yapı malzemeleri, yapım sistemleri, pencere kapı oranları gibi yapıların fiziksel ve mimari özelliklerine göre sınıflandırma yapılarak ev tipleri çıkarılmaktadır. Fakat evlerin nasıl kullanıldığı, evlerdeki kullanıcılar ve onların yaşam standartları ve koşullarının neler olduğu gibi sorulara cevap verilmeksizin sadece fiziksel özellikler göz önüne alınarak tipler üzerinden değerlendirilme yöntemi, artık eleştirilmeye başlanmış olup, konu hakkında yeni yaklaşımlar geliştirilmektedir. Ancak yine de Osmanlı evlerini konu alan çalışmalarda, tipoloji oluşturma eğilimi halen ağır basmakta ve yaygınlığını korumaktadır.¹

Bu alandaki tipoloji çalışmalarının başlangıcına bakıldığında, konunun “Türk Evi” kavramının inşa süreci ile ilişkili olduğu görülmektedir. Geleneksel ev mimarisi ile ilgili mevcut yapılar üzerinden tipolojik sınıflandırma yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun içeriği de bunu göstermektedir. Söz konusu çalışmaların içeriklerinde, öncelikle “Türk evi” kavramının ortaya çıkışı ve tarihsel süreç içerisinde gelişimi, plan tipleri, evleri oluşturan mekânların fiziksel özellikleri ve mekânları oluşturan mimari öğeler gibi bölüm başlıkları yer almaktadır. Bunun nedeni, Türkiye’de geleneksel evlerle ilgili araştırmaların ve burada yapılan tipolojik çalışmaların, “Türk Evi” kavramsallaştırmasına dayandırılmasıdır. Oysaki bu kavramsallaştırmanın mutlaklığının sorgulanmasında yarar vardır. Çünkü tamamen farklı zamanlar içerisinde, farklı bireylerin, değişik hayatlar yaşadığı,

oldukça geniş bir alana yayılmış olan sayısız ev, bu kavramsallaştırma ve tipolojik sınıflandırma yöntemi aracılığıyla neredeyse birbirlerine tıpatıp benzeyen özelliklere sahipmiş gibi değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, öncelikle bu kavramsallaştırma üzerinde durmak ve onun üzerinden tartışmayı sürdürmek açıklayıcı olacaktır. “Türk evi”, onu kuramsal bir dile kavuşturan Sedat Hakkı Eldem’le adeta özdeşleşmiştir. Öte yandan bu kavramsallaştırmanın historiyoğrafik çözümlemesiyle ilgilenen Sezer (2005) ve Tuztaşı (2013) ise, Herman Muthesius’un 1904’te yazdığı *Das Englische Haus (İngiliz Evi)* isimli çalışmasına referansla 1909’dan itibaren “Türk evi” üzerine metinsel bir üretimin varlığına dikkat çekerler.² Onlara göre, Eldem’le 1954’te Türk evinin kuramsal altyapısı inşa edilene kadar, 1909-1932 yılları arasında başta Celal Esad olmak üzere, C. Texier, F. Sarre, H. Wilde, R. Osman, A. Süheyl, M. Galip gibi araştırmacıların yazdığı metinler ve Hamdullah Suphi’nin 1912 tarihli konuşması³ önemli bir altlık oluşturmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde hâkim olan milliyetçilik ve milli kimlik arayışıyla üretme çabasının mimarlık alanında varlık kazanmasında ve “Türk evi” deyişinin Türk Sanatı ve mimarlık tarihçiliği bağlamındaki kullanımında ve literatüre girmesinde önemli rolleri olan bu araştırmacıların ardından “Türk evi”nin kavramsallaştırma sürecinin tamamlanması da Sedat Hakkı Eldem’le birlikte gerçekleşmiştir. Eldem’le birlikte akademik literatürde, Türk kültürü tanımlanarak, Türklüğe ait bir ev yapımı üzerinde durulmuş ve 1932’den başlayarak Milli Mimari Seminerleri ile uzun yıllar boyunca bu konu üzerinden çalışmalar yürütülmüştür. Osmanlı coğrafyası içinde yer alan, birbirinden farklı özelliklere sahip evler, mimari mekânsal parametreler belirlenip o doğrultuda sınıflandırılmış ve bu sınıflandırmadaki bütün evleri içeren ideolojik bir çerçevede kurgulanmış olan “Türk evi” de bu şekilde tarif edilmiştir. Eldem (1954, 22-25), Türk evini plan özellikleri bakımından; sofasız, dış sofalı, iç sofalı, orta sofalı diye bir sınıflandırma yaparak incelemiştir. Böylece Türk evi

kavramı aynı zamanda bilimsel bir zemine oturtulmuştur. Evlerin artık, yer, iklim, plan özellikleri, kat sayısı, yapı malzemesi, cephe düzeni ve yapım sistemi gibi birçok parametreye göre, fiziksel benzerlikleri göz önüne alınarak kategorize edilme yolu açılmıştır. Eldem'in incelediği evler, ağırlıklı olarak son yüzyıla ait olup, incelendiği dönemde mevcut olan yapılardır ve sınırlı sayıda dır. Diğer bir deyişle kentteki tüm evleri görme imkanı yoktur. Burada sınırlı sayıda yapı üzerinden başta İstanbul başkent olmak üzere, tüm Türk kentlerine aynı kategorilerle bu plan şemalarının yayıldığı teziyle hareket edilmektedir. Ve evlerin incelenen özellikleri, böylece yalnızca tek bir milli kimlikle ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, Eldem, burada, evlerin sadece kat planlarını göz önünde tutmuştur. Ona göre esas olan kat planlarıdır ve kat planlarını yalnızca sofalarına göre sınıflandırmıştır. Oysa bu sınıflandırma içerisinden herhangi bir ev grubu ele alındığında, bu gruptaki evlerin hepsinin –ki Eldem (1954, 27-148) bu bağlamda çok sayıda örnek sunar- aynı özelliklere sahip olmadığı, çeşitlendiği açıkça görülmektedir. Örneğin dış sofalı evler, dış sofalı tek odalı, dış sofalı iki odalı, dış sofalı eyvanlı, dış sofalı iki odalı ve köşklü dış sofalı, köşklü ve eyvanlı, dış sofalı bir ucu odalı, dış ve köşe odalı, bir veya iki kollu sırasıyla çevrilmiş dış sofalı şeklinde farklı plan tiplerine göre sınıflandırılmıştır. Burada evlerin ortak özelliklerinden sadece biri esas alınarak yapılan sınıflandırma yöntemi, aynı kategori içerisinde ortak özelliğin dışında kalan özellikler bağlamında çeşitlenmelerin ve farklılıkların göz ardı edilmesine, erimesine yol açmaktadır.⁴ Diğer bir deyişle, bu evlerde başta sofa olmak üzere, alt kategorileri belirleyen oda, eyvan gibi bileşenlerin birbirleriyle kurduğu farklı mekânsal ilişkileri, düzenlemeleri, bunlar dışındaki bileşenlerin varlığını sınıflandırmasıyla ihmal etmiş olur. Aslında her örneğinde planlara dair açıklamalar yapsa da, bu evlerin hepsinin aynı kategori içerisinde değerlendirilmesiyle çeşitlenmeler, farklılıklar bu kategoriler içinde önemsiz olmuşlardır.

Eldem'in (1954) Türk Evini plan düzleminde ele alan çalışmalarından sonra, başka araştırmacılar da, farklı parametreleri göz önüne almak gerektiğini belirterek iklim, yapı malzemesine, yapım sistemine, plan özelliklerine, cephe düzenine, kat sayısına ve hatta kapı pencere oranlarına kadar birçok değişik parametreyi temel alan sınıflandırmalar yapmışlardır. Ancak bunlar da çoğunlukla fiziksel özellikler üzerinden temellenir ve her birinde Eldem'in sınıflandırmasında olduğu gibi evler, belli parametrelere göre benzerlikler dikkate alınarak tariflenmiştir. Yapıların tarihsel ve toplumsal niteliklerinin ise, bu sınıflandırmalarda hiçbir rolü yoktur. Geleneksel ev konusunu ele alan akademik çalışmaların çoğunluğu ilk olarak, mevzu bahis olan bölgeyi, kenti, yerleşim yerinin özelliklerini fiziksel olarak betimler ve bunların ev mimarisi üzerindeki etkilerini analiz ettiğini iddia eder. Ancak mekanlar, yalnızca fiziksel özellikleri üzerinden değerlendirilir ve sınıflandırmalarda kullanıcı faktöründen, insanların gündelik yaşamından çoğunlukla söz edilmez. Ve tüm kentte/ bölgede bu fiziki, inşai benzerlikler üzerinden genelleme yapılarak yapılardaki çeşitlenmeler görmezden gelinir. Eldem sonrası Erdem Aksoy (1983), Doğan Kuban (1995a, 225-240 ve 1995b), Önder Küçükerman (1996) gibi pek çok araştırmacı ve akademisyen de, Türk evi kavramını bu tür parametreler doğrultusunda ele alan çalışmalar yapmış, konuyu bölgeler bazında yeniden ve kesin temellere oturtmaya çalışmıştır. Halen de pek çok araştırmacıyla benzer yaklaşımları benimseyen çok sayıda araştırma yürütülmekte, geleneksel evler bölgesel olarak ele alınsa da, temelde yine aynı kavramsallaştırma ve tipolojik yöntemle sınıflandırmaya dayanan çalışmalar sürdürülmektedir. Belirli ortak fiziksel niteliklerin kategorize edilmesiyle gerçekleştirilen tipolojik sınıflandırma yöntemi, akademik çalışmalar sırasında konuyu sistematik hale getirdiği için bazı kolaylıklar sağlasa da, araştırmacıları karmaşık sorunsallarla da yüz yüze getirmiştir. Öncelikle Eldem'in plan tiplerine dayalı olarak yapmış olduğu sınıflandırmadan başlayarak, yapılarda

2 Türk evi kavramının nasıl kurgulandığını ve idealleştirildiğini irdeleyen ve kavramın historyografik çözümlemeleri ile ilgilene Sezer'in (2005) ve Tuztaşı'nın (2013) çalışmaları bu anlamda önemli çalışmalardır. Konu ile ilgili detaylı açıklamalar için söz konusu çalışmalara bakılabilir.

3 Bertram'a göre (2012, 115-119) kimlik ile ilişkili Türk evi deyişine, ilk kez bu konusuda rastlanırsa da, Sezer (2005), 1909'da, Celal Esad ve Hans Wilde'nin metinlerinden başlayarak bu kavramsallaştırmanın temellerinin atılmaya başlandığını, mesken mimarisinin tartışmaya açıldığını belirtir.

4 Bu durumu gözlemek için, Eldem'in (1954, 27-148) kategorilerinin her birinde sunduğu farklı bölgelere ait örnekleri birbirleriyle karşılaştırmalı incelemek yeterlidir. Her bir kategori detaylı incelendiğinde, planların dahi çeşitlendiği rahatlıkla okunabilmektedir. Öte yandan burada yine de seçilmiş sınırlı sayıda örnek evin gözlemlenebildiğini unutmamak gerekir. Aslında, bu çeşitlenme ve farklılaşmanın boyutları, farklı yer ve dönemlerle birlikte düşünülsürse çok daha fazla olacaktır.

kullanıcıların toplumsal, ekonomik, kültürel pozisyonlarının hiçbir şekilde hesaba katılmadığı görülmektedir. Hatta yapının nerede yapıldığı, dönemi bile sınıflandırmada önemsiz hale gelebilmektedir. Eldem, köy, kent, taşra, zengin, fakir, müslüman, gayrimüslim gibi unsurları göz ardı ederek bir tipoloji üretmiştir. Ondandır yapılan sınıflandırmalarda evlerin iklim ve bölge üzerinden farklılaştığı kabul edilmiş olsa da, yine de yapıların farklı fiziksel ve mimari özellikler üzerinden kullanıcıdan ve toplumsallıktan bağımsız genel kategoriler etrafında incelenmeye devam ettiğini söylemek gerekir. Bu noktada incelenen çalışmalardan birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Durgun'un (2006) tez çalışması böyle bir örnektir. O, Malatya evlerinin çoğunlukla çift (iç+dış) sofalı plan özelliğine sahip olduğunu, bu tipin şekillenmesi ve yaygınlaşmasında iklim şartlarının etkili olduğunu savunmaktadır. Burada çalışmanın kuramsal temeli, pek çok tezde olduğu gibi Eldem'in plan tiplerine dayanmıştır. Evler, yalnızca planimetrik açıdan Eldem'in tiplerinin yeni bir çeşitlemesi olarak ele alınmaktadır. Farklılaşmadaki temel etmen de iklim şartlarıdır. Değer'in (2012) tez çalışmasında da, evler yine sofa temel alınarak, Eldem'e bağlı kalınarak sınıflanmıştır. Kent merkezi, Yeşilyurt ve Ula'da iklimsel farklılıkların evlerin ve sofalarının biçimlenmesinde etkili olduğu tezi öne sürülmekte ve evler bu bağlamda karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmektedir. Örneklerden de anlaşılacağı gibi, evler, artık bölgelerin veya kentlerin isimleriyle birlikte anılarak yine benzer parametrelerle ele alınmaya devam etmektedir. Çalışmalarda öncelikle mevcut ve sınırlı sayıdaki yapılar üzerinden yapılan sınıflandırmalarla farklı dönemler, kent/bölge içinde farklı yerler, farklı kullanıcılar, farklı toplumsallıklar için üretilmiş olan yapılar yassılaştırılmış, çeşitlemeler yalnızca ele alınan tekil ve fiziksel bir parametreye dayandırılmıştır. Bu parametreler, mekânsal ve fiziksel öğeler sanki dönemler boyunca değişmemiş, hiç dönüşüm geçirmemişçesine ele alınır. Evler sadece, inşai ve fiziksel varlıkları üzerinden, içindeki yaşantıdan

bağımsız kartezyen mekânlar olarak değerlendirilmiş ve idealleştirilmişlerdir. Tanyeli (1996, 57-67) de, bu konuda araştırma yapılırken, kolaycı bir yöntem olarak sınıflandırılma yapılmasının kısıtlayıcı olduğunu, çünkü sınıflandırma yapılırken yalnızca mevcut olan 19. yüzyıl yapılarına bakıldığını ve bu sınıflandırmanın diğer yüzyıllar için de sanki hiç değişmeden her yer ve zaman için geçerli olduğu yanlışsamasını ürettiğini belirtmekte; Osmanlı evinin kategorize edilemeyecek yanlarının bulunduğunu ve genelde belge yetersizliği öne sürülerek daha detaylı sorgulamaların yapılmadığını söyleyerek bu alandaki çalışmalarını eleştirmektedir.

“Türk evi” ideolojik bir çerçevede kurgulanmış bir kavramsallaştırmadır ve artık tarihyografik bir sorunsal olarak ele alınır ve tartışılır hale gelmiştir.⁵ Tartışmalarla birlikte mevcut yapılar üzerinden çalışmaya alışık olan mimarların, mimarlık ve sanat tarihçilerinin Osmanlı dönemi yapılarını ve özellikle de evler gibi bugüne ulaşmış örneklerin çok az olduğu yapı türlerini anlamak ve anlamlandırmak için yeni malzemelere ihtiyaç duyduğu ve yeni yöntemler geliştirmeleri gerektiği de ortaya çıkmıştır. Tipoloji yöntemine dayanan sınıflandırmalarla, bir grup mevcut yapı üzerinden evlerin fiziksel ortak özellikleri genelleştirilmekte ve birbirinden farklı zamanlarda, farklı insanların, farklı hayatlar yaşadığı görmezden gelinmektedir. Kısacası bu yaklaşım, evler arasındaki farklılıklar ve çeşitliliğin görünmez hale gelmesine neden olmaktadır. Evler, az sayıdaki mevcut yapı üzerinden tüm kentte, bölgede ve hatta tek bir kimliğe endekslenmiş, böylece geniş Osmanlı coğrafyasının neredeyse her yerinde aynıymışçasına değerlendirilmektedir. Ayrıca, mimarlar burada evlerin yalnızca fiziksel özellikleriyle ilgilendikleri için, mekânlar da toplumsallık ve tarihsellikten soyutlanmış boşluklar olarak ele alınmaktadır. Oysaki mevcut yapılar, dönemleriyle ve kullanıcılarıyla anlamlıdır, bütün kenti, bölgeyi ve hatta tüm Osmanlı/Türk coğrafyasını temsil edemezler; birlikte kente dair söyledikleri de önemlidir, ancak her yapının ayrı bir hikayesi vardır.

5 Bu konuda Sarıaloğlu'nun tez çalışması çok önemlidir, Türk evini bir tarihyazım sorunsalı olarak detaylı bir şekilde ele almıştır: Sarıaloğlu, C. (2008). *Historiyografik Bir Sorunsal Olarak "Türk Evi" (1928-1995) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Lisansüstü Programı, İstanbul. Bunun yanı sıra Faroqhi de, konuyu makale kapsamında irdelemiştir: Faroqhi, S. (2014). *Contradictions and Contradictions: The Turkish (Ottoman) House, Turcica, 45, 321-354.**

Osmanlı'nın özellikle saray yapıları gibi anıtsal yapı özellikleri dışında kalan sivil mimari yapıları için mevcut yapı örnekleri, neredeyse birkaç yapı dışında 19. yüzyıla sınırlı kalmaktadır ki, bu malzemeyle 19. yüzyıla ve tek bir kente ilişkin bile genelleme yapılamayacağı ortadadır. Hele ki 19. yüzyıl öncesinde Osmanlı evlerinin nasıl olduğunu farklı dönem yapılarına bakarak anlamaya çalışmanın çok da anlamlı olmadığı bugün artık farkına varılmıştır. Bu nedenle mevcut yapılara dayanarak yapılan çalışmaların dahi, tekil örnekler olarak değerlendirilmesi, bağlamı, kullanıcıyla birlikte toplumsal bir olgu olarak ele alınması, bilinmeyen Osmanlı evlerine dair çok daha anlamlı bir girişim olacaktır. Bu da geleneksel evleri anlamak için yaygın bir şekilde kullanılmaya devam eden bu yöntemin sınırlılıkları üzerine yeniden düşünülmesi gerektiğini ve araştırmacılar için yeni yaklaşımların geliştirilmesinin de zorunluluğunu açıklıyor.

Bu doğrultuda bugüne kadar yaygın olan yaklaşımın sorgulanmasıyla birlikte, son yıllarda Osmanlı evlerinin incelenmesi konusuna eleştirel olarak yaklaşan ve tartışan, yalnızca mevcut yapılarla sınırlı kalmayıp, farklı araştırma malzemelerine yönelen çalışmalar da olmuştur. Böylece Osmanlı'nın farklı dönemleri ve yerlerine ait evlerin de inceleme alanına dahil edilmesinin yolu açılmıştır. Yazılı kaynaklarla birlikte Osmanlı'da evlerin bilinenlerden çok farklı şekillerde düzenlendiği ve biçimlendiği ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin İstanbul kentinin farklı yüzyıllarının bu kaynaklar üzerinden incelenmesiyle birlikte, İstanbul ile karakterize olan cumbalı evlerin geç dönemlerde yaygınlaştığı, çünkü 16. yüzyılda yaşama katı olan ikinci katların çok az sayıda evde bulunduğu, kentin tek katlı evlerle karakterize olduğu ortaya çıkmıştır. (Tanyeli 1996, 63) Yine 15. yüzyılda kentte azımsanmayacak bir oranda karşılaşılan gurfeli⁶ evlerin de, sonraki yüzyıllarda İstanbul'da giderek azaldığını ve geç dönemlerde tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkündür. (Yılmaz 2015, 152-172) Yani evlerin erken yüzyıllarına bu kay-

naklar üzerinden bakıldığında, gurfe gibi pek de bilinmeyen farklı mimari öğelerle de karşılaşılmaktadır.

Diğer taraftan Kadı Sicilleri, Vakıf Tahrir Defterleri, Vakfiyeler, Ahkâm Defterleri gibi yazılı kaynaklardan mekanlara ilişkin ulaşılan bilgiler⁷ üzerinden halen kimi araştırmalar bir tipoloji oluşturma çabasını da sürdürmektedirler. Literatürde ağırlıklı yer tutan mevcut yapılar üzerinden yapılan tipoloji çalışmalarının ardından, sayıları az da olsa, yazılı kaynaklara dayandırılan bu çalışmalara da burada yer vermekte yarar vardır. Bu çalışmaların kullandığı kaynaklarda bulunan bilgiler, evlerde hangi mekanların bulunduğuna yönelik tariflerdir. Bunlarda mekanların büyüklüğü, biçimi, birbirlerine göre nasıl konumlandıkları, kullanılan yapı malzemeleri üzerine çoğunlukla bilgi yoktur. Bu nedenle bunlardan yola çıkılarak evlerin planlarının, cephelerinin çizilmesi, görselleştirilmesi mümkün değildir. Kısacası yazılı kaynaklardaki bilgiler, mevcut yapılardan edinilen bilgilerden farklıdır. Öte yandan yine de bu bilgilerle, evlerde sık karşılaşılan mekan bileşenleri üzerinden tipler oluşturmak mümkün olmuştur. Örneğin, Faroqi'nin (1987) çalışmasında Kayseri ve Ankara'nın 17. yüzyıla ait Kadı sicillerinde geçen evler, bu şekilde bir sınıflamaya tabi tutularak incelenmiştir. Mülk sahipliği meselesini ve o dönem söz konusu kentlerde yaşayanları inceleme amacıyla olan bu çalışma, yazılı kaynakları kullanarak evleri tipler olarak değerlendiren erken örneklerden biridir. Ancak bu değerlendirme yukarıda anlatılanlardan çok farklıdır, bu çalışmada, evler yalnızca tek bir parametreye bağlanarak değerlendirilmez, toplumsal ve tarihsel özellikleriyle birlikte ele alınır ve tartışılır. Diğer bir örnek de Ha- laç'ın (2010) yapmış olduğu çalışmadır. O da, Kütahya Şer'iyye sicillerinden kentteki evleri, mekanlar üzerinden tipolojik olarak sınıflandırmıştır. Çalışma, sicillere düşen verilerin azlığı sebebiyle çok geniş bir tarih aralığını ele alır ve bu nedenle tarihler arasındaki farklılıkların, kullanılan yöntem ile ve sınıflamalar üzerinden gözlenmesi çok da kolay değildir.

6 Gurfe, sözlükte çardak; köşk; balkon; cumba olarak verilmiştir. (Devellioglu 2007, 295) Ancak, Yılmaz (2015, 159), çok sayıda örnekte bu birimin 15. yüzyılda hane gibi tamamen iskana yönelik bir birim olarak kullanıldığına işaret eder.

7 Farklı Osmanlı yazılı kaynaklarının mimarlık tarihi alanında ve ev konulu araştırmalarda kullanılabileceğine dikkat çeken örnek çalışmalar için bkz. Aşik, T. ve Tuluk, Ö. I. (2009). Osmanlı Mimarlığının Metinsel Dili: Mimarlık Tarihi Yazınında Şer'iyye Sicillerinin Yeri, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 7(13), 461-473; Akyazıcı Özkoçak, S. (2005). The Evidence of Vakıf Registers for Residential Dwelling in Sixteenth Century Istanbul, Afife Batur'a Armağan: Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları içinde (s. 253-259). İstanbul: Literatür Yayıncılık; Özkaya, H. G. (2010). Vakıf İstibdal Kayıtları, İstanbul'da Barınma Kültürü ve Kent Yapısına Dair Neler Sunar? Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 8(16), 467-488.

Bu çalışmalarda evler, mekanları üzerinden tipler olarak sınıflandırılmışsa da, öncelikle kantitatif verilerin ışığında bu sınıflamaların yapıldığını ve kaynakların sınırlarının da baştan belirtildiğini söylemek gerekir. Buradaki değerlendirmeler, belli bir tarihte ve yerdeki mahkemelere konu olmuş ya da yalnızca vakıflara ait olan evler gibi bir sınırlandırma üzerinden yapılmaktadır. Araştırmacıların elde ettiği bilgilerle plan, cephe gibi ev temsilleri oluşturulamayacağı da açıktır ve çalışmalarda kent genelindeki durumun istatistiki olarak ortaya konması, yaygın durumların gözlenmesi amaçlanmıştır. Bütün bu özellikleriyle buradaki tipolojik sınıflamaların önceki sınıflamalardan çok daha farklı nitelikte olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle Faroqi (1987), çalışmasında bu konuya açıklık getirir. Evleri sofa, oda, avlu, tabhane, vs. gibi mekanların varlığını baz alarak gruplandırır ki bu ev tiplerini de, genel eğilimleri tayin etmenin yanı sıra, evlerin sahipleri ve fiyatları gibi verilerle de karşılaştırmalı olarak incelemek ve değişim ve farklılıkları gözlemek için oluşturduğunu ifade eder. Yerasimos (2006) da makalesinde tipoloji yapmanın mümkün olup olmadığı tartışmasını yapar ve böyle bir girişimin, İstanbul içindeki farklı (örneğin ticari faaliyetin yoğun olduğu ve olmadığı) muhitler arasında bir ayırım yapmak için işe yarasa da, evlerin yalnızca tek bir etmenle sınıflandırılmayacak kadar çeşitlendiğini savunur. Sözü edilen bu çalışmalar, kantitatif yöntemle ele alındıkları için, son bölümdeki tartışmalarla da yakından ilişkilidir ve orada yeniden değerlendirileceklerdir.

Sonuç olarak, mevcut yapılar üzerinden mimarlar tarafından alışık olunan tipolojik sınıflama ile yazılı kaynaklara dayandırılanlar arasında, çalışmaların amacıyla bağlantılı temel bir farklılık vardır. Bu bağlamda tipolojinin yalnızca fiziksel ve mimari özellikler üzerinden yapılmasının ve mekanların toplumsallıktan soyutlanmış olarak ele alınmasının, tek boyutlu okumalar yapılmasının, farklılık ve çeşitlenmelerin üzerinin örtülmesinin bir problem oluşturduğu açıktır.

Yazılı Kaynaklara Dayalı Araştırmalarda Terminolojik/Etimolojik Sorunlar ve Anlamsal Analizler

Osmanlı evleri üzerine yapılan incelemelerde son yıllarda karşılaşılan ve yeni yeni yeşeren yaklaşımlardan biri anlamsal analizlerdir. Bu analizleri tartışabilmek için temelde Osmanlı yazılı kaynaklarının malzeme olarak bizlere ne sunduğunu tariflemek, malzeme olarak nasıl bir potansiyel barındırdığını ve sınırlılıklarını tartışmak gerekir.

Öncelikle Osmanlı belgelerinin incelenmesi sırasında dilden kaynaklanan sorunsallar önemlidir. İlk olarak terminolojik sorunsallarla başlanabilir. Osmanlıcada evler için kullanılan terimler, her dilde olduğu gibi dönemlere göre, arşivdeki kaynakların türüne göre, incelenen bölgeye göre farklılaşır ve anlamları da zaman içerisinde dönüşmüştür. Osmanlı'da barınma kültürü, saraydan hücreye kadar uzanan geniş bir ev/konut çeşitliliğini kapsamaktadır. “Menzil, konak, oda, ev, beyt, hane, hücre, kasr, köşk, dam, mesken, yalı, sahilhane, yahudihane, dar, saray” gibi birçok terim bugünkü ev/konut teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır. Ancak, bu terimleri anlamsal olarak analiz etmek zor ve karmaşıktır. Çünkü bu terimlerden bazılarının birbirlerinin eş anlamlısı olarak aynı belge içerisinde birlikte kullanılabildikleri gibi, farklı yapı tipini tanımladıkları da görülmüştür. Osmanlı mimarisine ait terminolojik bir sözlüğün olmaması da, terimlerin kullanımlarındaki farklılıkların neden kaynaklandığının net bir şekilde çözümlenememesine neden olmaktadır. Belgeleri okuyan araştırmacılar bu anlamda ciddi bir terminoloji sorunu ile karşılaşır. Belgelerde geçen mimari terimlerin bazılarının bugün hala tam olarak ne anlama geldiği bilinmemektedir, o nedenle bu terimlerin her kullanımını tartışmak, hepsini indirgmeden incelemekte yarar vardır. Bu makalenin konusu bu tartışmayı yapmak olmasa da, terminolojik sorunsalları anlamak için birkaç örnek vermek anlamlı olacaktır.

Evi/konutu tarif eden bu terimler arasında en çok karşılaşılanı “menzil” terimidir. Menzil terimi için, yapılan çalışmalarda

çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Sözlüklerde menzil terimi, “yollardaki konak yeri, ev, bir günlük yol, konak, mesafe, inecek yer” olarak tanımlanır. (Devellioğlu 2009, 617). Genel olarak araştırmacıların çoğu belgelerde geçen menzil teriminin “ev, konak” anlamıyla kullanıldığını belirtmektedirler. Yerasimos (2006, 307-332) menzil teriminin evin bütününe ifade ettiğini, ancak 16. yüzyıl Vakıf Tahrir Defterleri içerisinde ender olarak geçtiğini, bu defterlerde daha çok hane ifadesinin kullanıldığını söylemektedir. Bu terimin çoğul haliyle “haneha” terimiyle sıkça karşılaştığını, bu sözcüklerin ikamete uygun odalar için kullanıldığını belirtmektedir. Dumas (2010, 18-25) da 15. ve 18. yüzyıllar arasında kapsayan vakfiyelerin incelemesinde menzili, tüm bir hane halkını aynı çatı altında barındırmayı amaçlayan bir bina ya da birbirinden ayrı, ama bir bütün oluşturacak şekilde yerleştirilmiş binalar grubu olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Göyünç (1996, 264), mülk menzilin “sahip olunan ev” anlamına geldiğini, 17. yüzyıl ortalarında Edirne yakınlarındaki iki ev, iki ahır, bir fırın ve muhavvata denilen etrafı çevrili bir avlu içindeki yapılar topluluğunu ve aynı tarihlerde Edirne ve Bursa’da birçok yapıyı içeren çiftliklerin de bu terimle ifade edildiğini söylemiştir. Özkaya (2015, 33-36) da, 18. yüzyıl Ahkam defterlerini baz alarak yapmış olduğu çalışmada, menzilin Göyünç’ün ifade ettiğine benzer bir anlamda kullanılıyor olabileceğini söylemektedir. Bazı hükümlerde “büyük menzilin dahilinde (...) bir bab menzil” veya evin bölümlerinden dahiliye kısmının “dahiliye tabir olunur menzil” şeklinde tarif edildiği durumlardan da bahsederek, bu ifadeler sonucunda menzilin daha geniş bir anlamda kullanılmış olabileceğini, yani “sakin olunan yer” anlamına gelebileceğini belirtmektedir. Ancak yine de “menzil” teriminin ne anlama geldiği konusu halen tartışmaya açıktır.

Hücre, ev, oda terimleriyle aynı anlamı taşıdığı düşünülen “hane” de, Osmanlı evlerini incelerken tartışılmaya muhtaç bir terimdir. Osmanlı’da kanunnamelerde hâne, “Emlâk kısmı satılsa, eğer hâne ve

ger bağıdır” ifadesinde “ev”; “Dağda kestikleri odun için hânedan hâneye birer akçe alınmış”; “Her hânedan birer nevgi yağ alalar” şeklindeki ifadelerde ise “vergi hânesi, vergi matrahı” anlamını taşır. Bunun yanı sıra Tahrir Defterlerinde çok sık rastlanan bu terim, “aile” karşılığı olarak da kullanılmaktadır. İnalçık (1990, 2-7) haneyi, bağımsız bir gelir kaynağı olan karı koca, ekonomik bağımsızlığa sahip aile olarak tanımlamaktadır. Özyalvaç (2015, 92), 18. yüzyıl İstanbul’u için Muhallefat defterlerini inceleyerek yapmış olduğu çalışmada ev/konut çeşidi olarak en fazla hane terimine rastlandığını belirtmektedir. Buna karşılık 18. yüzyıl istibdal⁸ kayıtlarını inceleyen Özkaya (2010, 480-481) ve 17. yüzyıl askeri kassama⁹ ait tereke defterlerini inceleyen Öztürk’ün (1994, 167) çalışmalarında, incelenen kaynaklarda hane terimine rastlanmadığı, daha çok menzil teriminin kullanıldığı belirtilmiştir. D’ohsson (1980, 127) ise kitabında şehirlilerin ikametgâhlarına “ev”, ileri gelenlerin oturduğu büyük ikametgâhlara ise “konak” veya “hane” denildiğini söylemektedir.

Bu örneklerle, terimlerin belgelerin türlerine, dönemlerine ve kayıt altına alındıkları bölgelere göre farklılıklar gösterdikleri anlaşılmaktadır. Örneğin belgeleri dönemsel olarak incelediğimizde, Dumas’ın (2010, 18-25) vakfiyelere dayandığı çalışmasında bir ev/konut yapısı olduğu bilinen “konak” terimine 19. yüzyıl öncesi İstanbul’unda rastlanmamış olsa da; Muhallefat Defterleri esas alınarak yapılmış Özyalvaç’ın (2015) çalışmasında 18. yüzyıl İstanbul’unda “konak” teriminin sık kullanıldığı görülmüştür. Ancak bu noktada defterlere konu olan evlerin farklı niteliklere sahip olmaları da önemli olabilir ki, bu durumun daha da karmaşık olduğunu gösterir. Menzil ve hane terimleriyle ilgili de benzer bir durumdan söz edilebilir. 16. yüzyılda İstanbul’da bulunan vakıflara ait bütün evleri kaydeden Vakıf Tahrir Defterleri’nde çok az rastlanan menzil terimi, 18. yüzyıl Ahkâm defterlerinde yine vakıflarla ilgili istibdal kayıtlarında evleri tariflemek için en çok kullanılan terimdir (Özkaya, 2010). Öte yandan 16. yüzyıl tahrirlerinde “hane”

8 İstibdal, vakfa ait yerlerin (ev, arsa vs.) şahıslara ait mülklerle değiş tokuş/ mübadele edilmesidir. Konu ile ilgili detaylı bilgi için Akgündüz (1996, 372-383)’e bakılabilir.

9 Kassam, “Vefat eden kimselerin terekelerini taksim eden şer’î memur”dur. Detaylı bilgi için bkzn. Öztürk, S. (2001). “Kassam”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (c. 24, 579-582). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

teriminin sıkça kullanıldığı görülürken, 18. yüzyıl kayıtlarında ise bu terimle pek karşılaşmamıştır. Görüldüğü üzere bu karşılaştırmalarda, hem belgelerin türlerinden, hem de incelenen yüzyılların farklı olmasından dolayı terminoloji değişiyor olabilir.

Bir diğer örnek de farklı bölgelerdeki evlerde de karşılaşılan “çardak” terimidir. Faroqhi (2014, 85), 16. ve 17. yüzyıla ait Kayseri Şer’iyye Sicillerinde Kayseri evlerinde “yarı açık mekân” olarak tariflenen “çardak”lardan bahseder. Açık (2010, 224) ise, Trabzon Şer’iyye sicillerinde geçen “çardak” terimine net bir tanım verememektedir. Ona göre, sicilde yer alan bir evin mekân tarifinde çardak “fevkani” olarak geçtiği için, bu tariften yola çıkarak çardak üst katı da olabilen bir mimari öğedir veya üst katta olabilir. Ve günümüzde modern verandalarda olduğu gibi bir çatısı vardır ve çardak bir çeşit kumaş veya kafesle örtülü olabilir. Şenyurt (2018, 65-74) ise, çardağın çok anlamlılığından ve bulanık sınırlarından söz eder.¹⁰ Örneğin onun incelemesinde Hatt-ı Hümayun belgelerinde, diğer iki örnekteki anlamından farklı bir şekilde geçen nöbetçi kulübesi veya daha güncel bir ifadeyle güvenlik noktası anlamına gelen bir “çardak” a da rastlanır, Muallim Naci’nin romanından örnek gösterdiği sofayla aynı anlama gelen “çardak” a da. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Sonuç olarak arşiv belgelerinin türleri, kayıt altına alındıkları dönemler ve kaydedildikleri bölgelerin farklı olması terimlerin farklılıklarında ve anlamsal çeşitliliklerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bunun yanı sıra terimlerin yüzyıllar içerisinde dönüşüm geçirdiklerini de akılda tutmak gerekir. Sözelimi “konak, ev” gibi bazı terimler günümüzde kullanılmakta iken, belgelerde karşılaşılan pek çok terim bugün tümüyle yok olmuştur. Bu nedenle bu terimlerle anılan mekanları tahayyül etmek daha da zor olmaktadır. Bu anlamda Osmanlı evlerini anlamak için yüzyıllar arasında yok olan, birbirinin yerine geçen, anlam kayması olan, dönüşen terimler üzerine de anlamsal analizler yapmak, terimlerin her birinin birbirleriyle

ilişkili ancak farklı yaşamlar sürdürdüğünü görmek gerekir. Tanyeli (1996, 58) bu konuda evi/konutu tanımlayan ifadelerin anlam kaymasına uğrayarak kullanıldığından, bu nedenle bir “kavram arkeolojisi”ne girilmesinin zorunluluğundan bahsetmektedir ve birbiri yerine kullanılan terim listesinin uzunluğuna dikkat çekerek şöyle demektedir: “Söz konusu etimolojik/semi-yotik araştırmanın nesnesi olan terimlerin listesi oldukça uzundur. En ekonomik bir liste bile, hane, ev, menzil, beyt, zulle, sofa, hayat, cüneyne, gurfe, hücre, oda, serdap, muhavvata, muhavvata-i hariciye, muhavvata-i dâhiliye, mahtaba, tabaka, mutabbaka, tahtani-i ahar, çardak, çatma ev, dökme ev, içli ve dışlı ev gibi geniş bir kapsama sahip.”

Örneğin eyvan teriminin anlamlarında da böyle bir kaymadan söz edilebilir. Risale-i Mimariyye’de “eyvan” terimi “sayeban, soffa ve çardak” anlamına gelmektedir. (Yüksel 2005, 93-94) Hasol (2005, 168) ise, eyvanı “eski evlerde, özellikle Güneydoğu Anadolu evlerinde, üç yanı duvarla çevrili, avluya bakan yüzü açık, yüksekçe döşemeli, dikdörtgen planlı hacim; Köşk; Büyük Sofa, divanhane; kemerli büyük bina” olarak tanımlamıştır. Sözer’e (1983, 4-5) göre, Arseven de eyvan, sofa, hayat, divanhane, tahtapuş terimlerinin hepsinin birbirleriyle aynı anlamlara geldiklerini söylemektedir. Dolayısıyla burada geçen terimler arasında böyle bir anlam kayması yaşandığı ve tanımların terimlerin anlamlarını muğlaklaştırdığı açıkça görülmektedir.

Yazılı kaynaklar da konunun karmaşıklığını açığa çıkarmakta, bu alanda metinler arası okumalarla anlamsal analizler yapılmasının zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda “beyt, oda, ev” terimleri üzerinden konuyu örneklemek fikir verici olacaktır. Sözlüklerde birbirlerini karşılayan bu terimler, gerçekten de aynı anlamlara mı sahiptirler? Yoksa mekânsal olarak aralarında farklılıklar var mıdır? Sicillerden somut örnekler karmaşıklığı göstermektedir. İstanbul Mahkemesi 3 no’lu Sicili 443 no’lu hükümde “muhavvata-i dâhiliyesi üç bâb beyti ve bir matbahı ve bir hamamı ve kenîfi ve muhavvata-i hâriciye-

¹⁰ Şenyurt hem çardak, hem de birçok Osmanlı teriminde benzer durumlara dikkat çekmektedir. Çalışmalarında terimlerin anlamlarına dair detaylı analizlere yer vermiştir. Bknz. Şenyurt, O. (2018) Osmanlı’da Mimari Mekan ve Yaşam Zamanın Mekanları Mekanın Zamanları. İstanbul: Doğu Kitabevi ve Şenyurt, O. (2014) Osmanlı’nın Son Dönemlerine Ait Belgelerde Mimari Anlatılar ve Mimarlık Terminolojisindeki Bazı Anlam Sorunları, Tarih ve Uygulık İstanbul Dergisi, 5, 65-84.

si bir büyük sofayı ve sofanın iki cânibinde birer odayı ve bir harâbe odayı ve bağçe ve kenîfi müştemil” mülke ait tanımlamada beyt ve oda terimleri aynı anda kullanılmıştır. (*Karaca vd. 2010, 312*) Benzer bir örnek Rumeli Mahkemesi 116 no’lu Kadı Sicili 74 no’lu hükümde de vardır. Buradaki “iki bab fevkânî beyti ve sofayı ve iki tahtanı odayı ve bir matbahı ve ahırını ve iki kenif ive zât-ı eşcâr-ı müsmerre ve gayr-ı müsmerreyi müştemil olan mülk menzil” de beyt ve oda terimlerinin her ikisini birlikte görebildiğimiz bir ev tarifidir. Bu hükümlerden ilkinde dâhiliyede “beyt”, hariciyede “oda”; ikincisinde üst katta “beyt”, alta “oda” diye tarif edilen mekanların neden farklı terimlerle ifade edildiğini anlamak mümkün değildir. Çünkü bu iki terimin aynı anda kullanılması ile farklı anlamlara sahip oldukları çıkarımı da yapılabilir. Eğer farklılarsa, mekânın fiziksel özelliklerinin, boyutlarının farklılığından mı, yoksa mekânın içerisindeki herhangi bir donanım farklılığından mı kaynaklanmakta olduğunu bilmek imkansızdır.

İstanbul 3 no’lu sicilde (*Karaca vd. 2010, 434*) karşılaşılan diğer bir hükümde de hem “ulvî” ve “fevkânî”, hem de “ev” ve “oda” terimlerinin aynı anda kullanımına rastlarız. Mekanları “iki bâb ulvî evleri ve bir bâb fevkânî odayı ve bir fırını ve havlulu ve bir dut ağaçlı ve asmayı müştemil olan menzil” şeklinde tariflenen 664 no’lu hükümdeki bu evde “ulvî ev” ve “fevkânî oda” terimlerinin birbirlerinden farklılaşıp farklılaşmadıklarını anlamak mümkün değildir. Terimlerin eş anlamlı olarak mı kullanıldıkları, yoksa farklı anlamlara, farklı kat yüksekliklerine mi işaret ettikleri de ne yazık ki anlaşılamamaktadır. Aynı şekilde “ev” ve “oda” terimleri için de karışık bir ifadedir buradaki. “Ev” kelimesi genel olarak bir ailenin yaşadığı bir birim olarak mı kullanılmaktadır, yoksa mülkün tamamının içinde bir mekâna mı işaret eder? Mülkün içerisinde bir mekân olarak kullanılıyorsa, “oda” ile aynı anlamda kullanıldığını söyleyebilir miyiz? Bu örnekler, Osmanlı evlerindeki terminolojik sorunsallara işaret ederek, terminoloji konusunun derinlemesine, anlamsal analizlerle çalışılması gerektiğini gösterirler.

Bunun yanı sıra, yazılı kaynaklarla ilişkili diğer bir sorunsal da, dille ve okuma ile ilgilidir. Orijinal metin ve çeviri arasındaki farklar, araştırmacılar için önemli bir sorun oluşturmaktadır. Eski yazı ile yazılmış Osmanlıca metinlerin transkripsiyonlarının yapılabilmesi meşakkatli bir iştir. Arşiv belgeleri ondan fazla hat çeşidi ile yazılmıştır. Hat çeşitlerinde harflerin yazılış şekilleri birbirlerinden farklı olabilmektedir. Bu şekilde yazının kendisinden kaynaklanan güçlükten dolayı okumak zorlaşmaktadır. Okuma, anlama ve çeviri yapabilmek için sadece harfleri çözümlenebilmek yeterli değildir. En önemli zorluk dil bilgisi kurallarını bilmek ve kullanabilmektir. Çevirilerde hataları minimum düzeyde tutabilmek için iyi bir Osmanlıca kelime bilgisi ile Arapça ve Farsça dillerinin kurallarını da bilmek oldukça önem arz etmektedir. Osmanlıca, bugün konuştuğumuz Türkçenin Arap alfabesi ile yazılmış halidir. Osmanlıca dili Arapça, Farsça gibi yabancı dillere ait kelimeler içermektedir. Dolayısıyla transkripsiyonlarda karşılaşılan bu tür yanlışlıklar sadece çevirmenlerin hatalarından kaynaklanmamaktadır. Nasıl ki günümüzde herhangi bir kitap, makale vb. gibi çalışmalarda dil bilgisi ve imla hataları bulunuyorsa, o dönemde yazılmış metinlerde de kâtiplerin hata yapmış olmaları olasıdır. Bu nedenle bu şekilde yanlış yazılmış olabilecek kelimeleri tercüme ederken zorluklar çekilmektedir. Ancak eski yazı ile yazılmış özellikle el yazması metinlerin çevirisinde karşılaşılan yazım ve çevirmen hataları, mimarlık da dâhil olmak üzere coğrafya, tarih, tıp, siyaset, hukuk vb. gibi birçok bilim dalının geçmişe dönük bütün çalışmalarında karşılaşılan ortak sorunlardır (*Ünver 2008, 47-58*).

Ancak mimarlıkta bunun yanı sıra Osmanlı dönemine ait mimarlığa ilişkin terminolojik çalışmaların azlığı ve bu konuda bir sözlüğün bulunmaması da bu sorunsal üzerine daha fazla düşünülmesi gerektiğini ortaya koyar. Çünkü bu alandaki yetersizlik nedeniyle, transkripsiyon sırasında çevirmenin yapmış olabileceği çeviri hataları daha zor tespit edilmekte, kontrol edilip düzeltilmesi zorlaşmaktadır. Yanlışlıkla-

rı referans alan yeni çalışmalarda da bu yanlışlıkların tekrarlandıkları görülmüş ve bu durum hataların resmileşmelerine yol açmıştır (*Mazlum 2001, 81-85*).

Mazlum (2001, 84), makalesinde çevirilerde karşılaşılan hatalara şu şekilde örnek vermiştir: “Yapılarda duvarları çemberlemede kullanılan “simit ve eğinek/ennik” adlı demir öğelere yakıştırılan “semt vanik” deyişi Osmanlıca Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü’nde de yerini alınca, ne olduğu sorgulanmadan başka çalışmalarda da kullanılmıştır. Aynı ahşap yapı elemanına bir kaynakta “üstüvar omurgası” denirken bir başkasında “İstefan omurgası” denmesi, ya da Ömer Lütfi Barkan’ın “Ekşine tabanı” diye terimleştirdiği ahşap öğeye başka bir kaynakta “akeşte tabanı” biçiminde rastlanması, yine transkripsiyon farklılıklarından kaynaklanmaktadır.”

Öte yandan doğrudan bir mimari terimler sözlüğü olmamasına rağmen, çalışmalarda bu bağlamda yararlanılabilecek kaynaklar olarak Risale-i Mimariyye (*Yüksel, 2005*) ve Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-i Osman-i (*Ahmed Efendi, 1918*) gibi metinler gösterilebilir. Ancak bu iki metin gibi örnekler az sayıdadır ve mimari dille değil, daha çok edebi söylemlere dayanarak yazılmış eserlerdir. Kuban (1995, 143), Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-i Osman-i adlı risalede terimlerin kullanılış şekillerinden risaleyi kaleme alan Ahmed Efendi’nin teknik bir adam olmadığını anlaşıldığını ifade eder. Bu dönemlere ait yapıları incelerken faydalanan 1614 yılında, Cafer Efendi tarafından Mimar Mehmet Ağa’nın yaşamıyla ilgili olarak yazılan Risale-i Mimariyye de önemli bir kaynaktır, ancak bu da tek başına bu alandaki eksikliği giderebilecek yeterliliğe sahip değildir.

Osmanlı Yazılı Kaynaklarına Dayalı Ev Araştırmalarında Kantitatif Yöntem

Terminolojik sorunsalların tartışılmasının ardından Vakfiyeler, Vakıf Tahrir Defterleri, Vakıf Muhasebe Kayıtları, Şer’iyye Sicilleri, Ahkâm Defterleri, Muhallefat Defterleri gibi yazılı kaynaklar üzerinden Osmanlı evlerini inceleyerek istatistiksel sonuçlar üreten ve bu sonuçlara dayanarak konuyu ele alan araştırma yaklaşımıyla

da son yıllarda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Literatürde yeni bir yol açarak Osmanlı barınma tarihine dair farklı bir bakış açısı oluşturan bu yaklaşım ve uygulanan kantitatif yöntemi de potansiyel ve sınırlılıkları üzerinden tartışmakta yarar vardır. Bu bağlamda bu alanı harekete geçiren öncü çalışmalarla başlamak gerekir. Osmanlı’nın farklı coğrafi bölgelerinde çeşitli dönem belgeleri üzerinden ağırlıklı olarak toplum tarihçileri arasından Antoine Abdelnour (1982), Suraiya Faroqhi (1987) ve Abraham Marcus (1989) gibi isimler, aslında o bölgelerdeki toplumsal yapıları incelemek üzere yola çıkmışlar, evleri de bu amaçla incelemişler ve Osmanlı evine ilişkin farklı bir bakış açısı sunmuşlardır. Bunlar arasında Abdelnour (1982) ve Marcus (1989), evlerin mimari ve fiziksel özellikleriyle ilgilenmeseler de, evler üzerinden kentlileri, kentteki farklı toplumsal yapıları, kentlilerin yaşam tarzlarını okumaya çalışmışlar ve bunun için kantitatif verilerden yararlanmışlardır. Faroqhi (1987) de, 17. yüzyıl Kayseri ve Ankara evlerini mekanlarına göre gruplayarak, bunları fiyatları ve ev sahiplerine göre kantitatif analizlerle karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir. O, çalışmasında aynı zamanda bu analiz sonuçlarına göre ev “tip”leri oluşturarak kent tipolojisi de çıkarmaya çalışmıştır. Tipolojik yaklaşımda da örneklenen bu çalışmanın mevcut yapılar üzerinden yapılan değerlendirmelerden farklı yanı, evleri idealize etmeden, yazılı kaynakların sunduğu çerçeveden bakıldığı kabulüyle hareket edilmesi ve ev tiplerini, sahipleri ve fiyatları ile karşılaştırarak farklılıklar ve değişimleri okumaya çalışmasıdır. Nelly Hanna’nın (1991) çalışması da, doğrudan ev konusuna odaklanan ve Kahire’nin 17. ve 18. yüzyıldan kalma örnekleri hala barındırması sebebiyle, evleri hem yapı, hem belgeler üzerinden inceleyen bir çalışmadır. Yerasimos (2006) ve Tanyeli (1996, 2006) de 16. yüzyıl İstanbul’undaki evler için bu doğrultuda çalışmalar yapmışlardır. Ancak İstanbul’da bu dönemi örnekleyen evler günümüze ulaşmadığı için, onlar yalnızca yazılı kaynakları kullanmışlar ve belgelerdeki bilgileri, kantitatif verilere dönüştürerek değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla

1980'li yıllardan başlayarak söz konusu araştırmacılarla birlikte, tipolojik yaklaşımın hakim olduğu bu alana alternatif bir yaklaşım geliştirilmiştir ve son yıllarda bu tür çalışmalar da literatürde önemli bir yer edinmiştir. Bunlar genellikle farklı kentlere ve dönemlere ait yazılı kaynaklardan o kentlerdeki evlerdeki genel eğilimlere, barınma kültürüne, lüks ve konfor anlayışlarına odaklanırlar.¹¹ Çalışmalarda, belgelerin türlerine göre, evlerin kent içi konumlarına, ev içi mekanlarına ve kullanım eşyalarına dair tarifler, ev sahipleri, ev fiyatları gibi bilgilerin derlenmesi ve bu bilgilerin kantitatif verilere dönüştürülerek, istatistiksel analizler üretilmesi söz konusudur. Böylece, kent genelinde çok sayıda ev üzerinden, kentteki yaygın olan ya da nadir rastlanan durumlar ortaya konmuş olur.

Yapılan çalışmalarla ilgili verilen bu bilgilerin ardından, sözü edilen bu yöntem ve yaklaşımı da kritik etmekte, potansiyel ve sınırlılıkları üzerine düşünmekte yarar vardır. Öncelikle bu belgeler sayesinde Osmanlı barınma kültürü, kentliler ve yaşadıkları mahalleler, evlerin içindeki yaşama koşulları ve konfor ile ilgili önemli bilgiler elde edildiğini, bu malzemenin ve kantitatif verilerin, bu konular üzerine konuşma imkanı sunduğunu söylemek gerekir. Öncelikle Osmanlı evlerinin sanılan aksine, 19. yüzyıl öncesinde hem dönemler ve hem de bölgeler bazında çok farklılık ve çeşitlilik barındırdığı ortaya çıkarılmıştır. Bugüne kadar idealize edilen evlerin, Osmanlı'nın her dönemi ve her yeri için geçerli olmadığı artık açık bir şekilde görülmektedir. Ancak mevcut yapıların kendi başlarına tüm kenti veya evleri anlamaya yetmemesi (*hatta ev içindeki yaşama dair bile sınırlı kaldığı durumlar vardır*) gibi, bu malzemelerin de sınırlı kaldığını belirtmekte yarar vardır. Öncelikle, incelenen belgelerin türlerine göre bilgiler de farklılaşır ve çeşitlilik gösterir. Osmanlı yazılı kaynaklarının yazılış amacı mimarlığa ilişkin veriler sunmak olmadığı için, bilgiler de yazılış amacına göre değişmektedir. Örneğin Kadı sicilleri, mahkeme kayıtları olması sebebiyle hukukla ilgili davaları içerir ve her davada o davanın konusu ile

ilişkili olarak bilgiler sunulmuştur. Davalar mülklerle ilgiliyse -mimari yapılarla ilgili veriler en çok bu davalarda bulunur- o mülke dair hukuki olarak gereken, mülkün içerdiği mekanlar, bulunduğu yer, sahibi ve sahibinin toplumsal konumu gibi bilgiler kayda geçer. Ancak bu davalardan mülkün mimari ve fiziksel özellikleri, tekil olarak yapının nasıl bir görünüme sahip olduğu, mülkün ve mekanlarının gündelik yaşamda nasıl kullanıldığı ve sosyal yaşam pratiklerinin neler olduğuna dair veri elde etmek pek mümkün değildir, hatta içerdiği mekan bileşenlerine ulaşıp bile, bunların planda nasıl ilişkilendiği konusu bile kesin sonuçlara ulaşmamızı sağlamaz. Yani bu bilgiler üzerinden yapının krokisi bile çoğunlukla çıkarılamaz. Bunlar, yazılı kaynakların verileriyle ilgili sınırlılıklara işaret etmektedir ve günümüze ulaşmış mimari yapılar üzerinden yapılan değerlendirmelerde olduğu gibi bunlarda da bilgi boşlukları olacaktır. Bunların da eksiksiz yazılmış, mimarlıkla ilişkili kesin ve mutlak bilgiler içeren metinler gibi değerlendirilmemesi gerekmektedir. Ancak bu durum bize, yazılı kaynakların da eksik olması nedeniyle önemsenmemelerini değil, aksine evlerin tarihine ilişkin önemli bir potansiyel sunduğunu, yalnızca her bir belgenin ne belgesi olduğunun hesaba katılarak ve her birinin sınırlılıklarının da akılda tutularak incelenmesi gerektiğini gösterir.

Yazılı kaynaklardan elde edilen verilerle yapılan kantitatif analizlerin sınırlılıklarına gelince, diğer bir deyişle yöntemin bize sundukları ve sunamayacakları üzerine de düşünmek gerekir. Yeterli sayıda örneklem üzerinden yapılan kantitatif değerlendirmelerle, evlere ilişkin yaygın veya seyrek karşılaşılan durumlar değerlendirilebilmektedir. Kantitatif veriler kente, kentlilere ve onların barınma koşullarına dair önemli bilgiler ortaya koymaktadırlar. Örneğin, Yerasimos (2006), 16. yüzyıl İstanbul tarihi yarımada'daki vakıf evlerindeki kat sayısı, oda sayısı gibi bilgileri kantitatif verilere dönüştürerek, bunların hem kent genelinde, hem de kentte farklı nahiyeler arasında nasıl bir dağılım gösterdiğini tartışmıştır. Yine Tanyeli de (2006) kent genelinde kenef,

¹¹ Çalışmalara örnek olarak bkznz. Halaç, H. H. (2010). *Kütahya Şerhiye Sicil Defterlerine Göre Domestik Kültür, Barınma Koşulları ve Ev İç Mekanı Bileşenleri (1695-1902)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Eskişehir; Özyalvaç, Ş. P. (2015). *İstanbul Konut Mimarlığında Lüks ve Konfor (18. Yüzyıl)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Lisansüstü Programı, İstanbul; Özkaya, H. G. (2015). *18. Yüzyılda İstanbul Evleri Mimarlık, Rant, Konfor, Mahremiyet*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü; Halaç, H. H. (2012). *1 No'lu Şerhiye Sicil Defterine Göre 17. Yüzyıl Sonu 18. Yüzyıl Başında Kütahya'da Konut Tipolojisi (1695-1703)*. e-Journal of New World Sciences Academy, 7(3), 1-17; Aşık, T. ve Düzenli, H. I. (2015). *XVI-XVII. Yüzyıl İstanbul Evlerine Dair*. C. Yılmaz (Ed.), M. A. Aydın (Proje Yön.). *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (c. 8, s. 244-263). İstanbul: TDV İSAM & İBB Kültür A.Ş. Yayınları.

matbah, kuyu gibi bileşenlerin bulunma oranları üzerinden konfor koşullarını değerlendirmiştir. Bu çalışmalarla, İstanbul kentlilerinin o dönemde hangi koşullarda yaşadığı, mekanlar üzerinden okunmaya çalışılmış, evlerdeki barınma olanakları hakkında bilgi üretilmiştir. Gerçekten de kent genelinde evlerin belli sayıda örneklem grubu üzerinden birlikte söyledikleri, kentteki belli konulardaki yoğunlaşmalar, barınma kültürü, lüks ve konfor, farklılık ve benzerliklere dair genel bir panorama oluşturmak için anlamlıdır. Bunun yanında çalışmaların bazılarında da, kantitatif verilere dayanarak evler, büyüklük, oda sayısı, fiyatlar, sahipler gibi kriterler üzerinden değerlendirilirken yeniden gruplandırılır ve sınıflandırılırlar. Bu sınıflandırmalar, her defasında farklı bir kriter esas alındığından, farklı sonuçlar ve gruplar üretir. Sözelimi ev fiyatlarına göre oluşturulan ev grupları ile oda, sofa, mutfak gibi mekanların varlığı veya sayısına göre oluşturulan ev grupları birbirinden farklıdır ve her biri eve ve oradaki koşullara ilişkin başka bir sonuç üretir. Bunların karşılaştırmalı analizlerinin de yapılması mümkündür. Örneğin mülk sahiplerinin sosyo-ekonomik durumuyla evlerin oda sayılarının karşılaştırılması gibi. Kimi araştırmacılar ise, kentteki evlerin mekanlarına ve kantitatif sonuçlara göre bir tipoloji de oluşturmuşlardır. Ancak burada kayıtlarda geçen terimlerle ifade bulan mekanların biçimlerini bilmenin, bunlardan bir plan çizmenin mümkün olmadığını söylemek gerekir. Makalenin tipolojik yaklaşımlarla ilgili değerlendirmelerinde de değinilen, yazılı kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda oluşturan ev tipleri, sık karşılaşılan mekanların varlıkları üzerinden bir sınıflandırmaya dayanır. Bu sınıflandırmanın sonuçları da bize, evlerde sık veya nadir karşılaşılan mekanlar üzerinden bir kent tipolojisi oluşturma şeklinindedir. Evin sahipleri, fiyatları gibi verilerle birlikte değerlendirildiğinde bu ev tipleriyle, nicel veriler üzerinden değerlendirmeler yapılabilir. Öte yandan kantitatif veriler üzerinden tipoloji oluşturmaya eleştirel olarak bakmakta da yarar vardır. Öncelikle, terminoloji konusundaki tartışmalar bile

halen yetersizliğini korumakta iken, mekan bileşenlerinin her birinin nasıl düzenlendiği konusunu yorumlamak çok güçtür. Yapıların cepheleri ve yapısal özelliklerine dair de çoğunlukla veri elde edilememektedir. Dolayısıyla sınırlı veri üzerinden ve özellikle de yeterli bir örneklem sayısına ulaşılamıyorsa, tipoloji oluşturmak anlamlı bir girişim olmayacaktır. Ayrıca tipoloji, belli ortak özellikler üzerinden yapılan bir gruplamadır. Kantitatif verilerde de benzer bir ortaklık üzerinden hareket edilse de, bu çalışmalarda esas amaç ağırlıklı bir şekilde kente, kentin farklı bölgelerindeki dağılıma, kentte farklı toplumsal grupların koşullarına dair çıkarımlar yapmak, genel bir panorama ortaya koymak olacaktır. Öte yandan benzerlikler kadar, farklılıkların da önemi vardır ki yazılı kaynaklardan böyle bir yaklaşımla yararlanmak da mümkündür. Evlerin benzer özellikleri olsa bile, her evin kendi tarihselliği, kendine has bir öyküsü, farklılıklarının da olduğuna dikkat çekerek, kantitatif değerlendirmelerin bu farklılıkları anlamaya yetmediğini belirtmek gerekir.

Sonuçta tüm sınıflandırma çalışmalarında sınıflar hakkında genel bir kaniye varılsa da, sınıfların içerisindeki örneklerin özgül durumları, ayrıntılar görülmez hale gelir. Diğer bir deyişle kantitatif analize bağlı olarak yapılan değerlendirmeler kente dair önemli verilerdir ve çıkan sonuçların değerlendirilmesi çok anlamlıdır, ancak, yapıları tekil olarak tüm yönleriyle görmeyi engeller. O nedenle yapıların ayrı ayrı söylediklerine bakmak da gereklidir, bu anlamda kantitatif verilerle yapılan kente dair değerlendirmeler ile tekil yapıların incelenmesi, Osmanlı evlerine farklı bakış açıları üretmektedir ve her birinin dikkat çektiği konular, incelenen hususlar farklılık gösterir. Bu nedenle araştırma malzemesinin/kaynakların ve yöntemin çizdiği sınırlamalar ve her birinin potansiyel olarak sunabileceklerini eleştirel bir gözle değerlendirebilmek gerekmektedir.

Sonuç

Osmanlı/Türk/Anadolu evleri incelemelerinde en yaygın olarak karşılaşılan tipolojik yaklaşım ve yöntemle dayandırılan çalışma-

larda ağırlıklı olarak 19. yüzyıl ve sonrası- na tarihlenen mevcut yapıların kullanıldığı görülmektedir. Mimarlar tarafından bu yapılar çoğunlukla inşai ve fiziksel özellikleri ele alınarak geliştirilmektedir ve bunlar üzerinden oluşturulan tipolojilerin hem bu yüzyılın hem de öncesinin artık var olmayan yapıları için de geçerli olduğu varsayımıyla hareket edilmektedir. Bu varsayım da zaman ve mekan ötesi çıkarımlar yapılmasına, yapıların tarihsel ve toplumsal özelliklerinin göz önüne alınmamasından kaynaklı olarak sürekli anakronik sonuçlar üretilmesine neden olmaktadır. Öte yandan malzeme olarak mevcut yapıların bundan fazlasını sunduğunu söylemek, bu potansiyellerin daha iyi kullanılabilmesi adına nasıl yaklaşılabilceğini de tartışmak gerekmektedir. Öncelikle malzeme olarak bugüne ulaşmış yapılar, aslında dönemin yapısal bilgi üretimini görselleştiren temsillerdir. Bu anlamda bu yapıları döneminin ve bulunduğu yerin ötesinde anlamlar yüklemeyen, kendisi olarak inceleme altına almakta yarar vardır. Tekil yapılar olarak her birinin kendi iç dinamikleriyle – geçirdiği inşa süreci, kent içindeki konumu, mahallesi, kullanıcılarının hayatlarına eşlik ederken onlarla kurduğu tarihsel ve toplumsal ilişkileri, dönüşümleri – incelenmesi çok büyük önem arz etmektedir. Çünkü yapıların her birinin kullanıcılarıyla birlikte ayrı tarihsellikleri ve toplumsallıkları, farklı öyküleri vardır. Bu nedenle tekil yapılar ölçeğinde ürettikleri bilgilerin farklılaşması ve çoğalması önemlidir. Dolayısıyla yaşayan yapıların, ölmeden önce mekansal konfigürasyon ve inşai elemanlarıyla, malzemesiyle birlikte değerlendirilmesi, mimari temsil araçlarıyla plan, kesit, cephe ve detay çizimlerinin çıkarılması ve görsel malzeme olarak fotoğraflanması ve belgelenmesi önemlidir, ancak bunun da ötesinde yapıların inşai süreçlerinin ve bu süreçte etkili olan aktörlerin araştırılması, kullanıcılarının toplumsal kimlikleri, mekanları nasıl düzenlediklerine ve kullandıklarına ilişkin ipuçlarının elde edilmesi de gereklidir. Bu bilgilere ulaşmak yalnızca yapısal özelliklerin incelenmesi suretiyle mümkün olamamaktadır. Bu nedenle artık yapı incelemelerinin yanında, yapı halen

yaşıyorsa ve yakın tarihli ise, kullanıcılarla sözlü tarih çalışmaları yapmak, yapılara dair farklı yazılı ve görsel kaynaklara ulaşmak, yapısal incelemeleri bu kaynaklarla da desteklemek önemlidir. Her ne kadar olağan kentlilerin evlerine ilişkin yazılı bilgiye ulaşma ihtimali zayıf olsa da, yine de evlerin bulunduğu mahalle, bölge, dönemin toplumsal yapısı ve ev sahiplerinin toplumsal konumları, satış fiyatları, kira bedelleri gibi bilgiler üzerinden evlere dair ipuçları yakalanabilir.

Bugün artık var olmayan veya çok daha erken yüzyıllara ait evlerle ilgili bilgi toplamak ve derlemek için ise, arşivlerden farklı bir seçenek yoktur. Bu nedenle son yıllarda erken dönemleri incelemek için araştırmacılar arşivlerdeki yazılı ve görsel kaynakları kullanılmakta, bunları çözümlenmeye çalışmaktadırlar. Görsel kaynaklar, yerli ve yabancı gezginlerin gravürleri, kent panoramaları, haritalar, minyatürler gibi farklı temsil araçlarıdır. Bunlar, incelenen dönemdeki kentlere ilişkin, evlerin ve diğer yapıların genel görünüşleri adına çok önemli bilgiler sunarlar. Örneğin yapıların cephe özellikleri, cephede görünen mimari elemanlar üzerine çıkarsamalar yapılabilir, ancak bunlar üst sınıfın saraylarını ve belli spesifik yapıları hariç tutarsak tekil yapılar ölçeğinde çıkarsamalar değil, olağan kentlilerin evlerine ilişkin genel çıkarsamalar olacaktır. Yani sıradan evlere dair bu görsellerin tekil yapılar bazında söyleyecekleri sınırlıdır. Yazılı kaynaklarda da tekil yapı ölçeğinde spesifik bir bina araştırması yapmak zordur, ancak yine de mimarlar tarafından bu kaynaklar araştırıldıkça, evlere ve mekanlarına ilişkin terminoloji çözümlendikçe, anlamsal analizler yapıldıkça makalenin önceki bölümlerinde anlatılan sınırlılıklar aşılanacak, böylece konutlara ilişkin bilgi alanındaki boşluklar doldurulmaya başlanacaktır. Çünkü yazılı kaynaklar, hem tekil yapılar, hem de kent ölçeğinde evlerin araştırılması için yüksek potansiyeli olan kaynaklardır. Son yıllarda artan bir ivmeyle başvuru olan bu kaynaklarda evler, özellikle kent ölçeğinde barınma konusu ile ilişkilendirilerek sayısal verilere dönüştürülerek incelenmektedir. Osmanlı

kentlerinin barınma meselesinin anlaşılması, kentlilerin evlerinde hangi koşullarda yaşadıklarının tespit edilmesi gibi konularda sayısal verilerin önemli bilgiler sunduğu ortadadır. Kantitatif analizlerden edinilen bilgiler, Osmanlı barınma kültürü ve yaşama koşullarına dair fikir üretme ve yorum yapma şansı tanımaktadır, bu anlamda kentleri ve kent içindeki olağan kentlilerin evlerini de tanımak adına bu çalışmalar önemli bir potansiyel barındırır. Ancak şunu da bilmek gerekir ki, farklı bir kaynaktan alınan benzer özellikteki verilerle sonuçlar değişkenlik gösterecektir. Dolayısıyla kaynakların içeriklerinin ve satır arası verilen toplumsallığa ilişkin her türlü verinin bu çalışmalarda dikkate alınması önemlidir. Öte yandan söz konusu çalışmalarda istatistiki verilerle ortaya konan konut çeşitliliğinden yola çıkıldığında, evlerin tekil olarak söylediklerinde de bakılması gerektiği ortadadır. Çünkü sayısal verilerle kent ölçeğinde ortaya çıkan tablolar, evlerin tekil olarak nasıl şekillendiğini söyleyemez, bunun için evlerin kent içi konumu, ev sakinleri, mekanları ve toplumsallığına ilişkin her türlü bilgisiyle ayrıca da incelenmesi gerekir. Böylece çeşitlenen konut tablosuna, farklı öyküler ve başka çerçevelerden de bakılacaktır.

Makale, bu alanda kullanılan yaygın yöntemlerin sınırlarının aşılması adına, ilerleyen çalışmalar için mevcut yapıları, fiziksel ve inşai özelliklerinin yanı sıra, belgelerden edinilen döneme, topluma, zihniyet yapılarına dair üretilen bilgilerle birlikte değerlendirmeyi; yalnızca benzerlikleri üzerinden tipolojiler oluşturarak değil, değişimi ve farklılıkları da vurgulayarak evleri tekil örnekler olarak ele almayı; benzer şekilde kantitatif yöntemle yazılı belgelerden kente dair önemli niceliksel veriler sunmanın yanı sıra, evlerin içeriklerine, mekânsal, görsel niteliklerine dair tekil ölçekte incelemeler yapmayı önermektedir. Bunların yanında terminolojinin tarihsel değişimini incelemek, terimlerin anlamsal analizlerini yapmak; yazılı belgelerin dönemin zihniyet dünyasına ilişkin önemli veriler içerdiğini ve mimarlığın da bu zihniyet dünyasıyla şekillenen bir

pratik olduğunu dikkate almak, bu nedenle evlerin hepsinin özgül koşulları olduğunu düşünerek, onları genelleştirmeden, idealize etmeden bulguları tartışmak da araştırma malzemelerinin potansiyellerini daha iyi değerlendirmeyi sağlayacaktır. Dikkat edilirse bu öneriler, farklı bakışların ve önerilerin çoğulluğunun anlamlı olduğuna vurgu yapmaktadır, çünkü her araştırma malzemesi ve yöntemi belli bir çerçeveden bakmaya izin verir, bu nedenle, büyük tabloyu gösterecek tek bir malzeme ve yöntem yoktur. O nedenle makale, tüm dönemlerdeki ve tüm kentlerdeki konutları anlamaya yarayacak bir malzeme ve yöntem arayışında olmanın anlamsız ve alanı daraltan bir çaba olduğuna, öte yandan araştırma malzemeleri ve yöntemlerin çeşitlenmesi ve çoğullaşmasına izin vermenin, farklı bakışlarla ve çerçevelerle bakmanın önemine dikkat çekmek istemektedir.

Sonuç olarak her araştırma malzemesinin ve yönteminin sınırlılıkları, zorlukları olacaktır ve ürettikleri bilgiler de farklılaşacaktır. Her birinin çerçevededikleri manzaradan konu hakkında yeni değerlendirmeler yapılacaktır. O nedenle, öncelikle bu çerçeveyi anlamak, sunulan olanakları, potansiyelleri ve sınırlılıkları tespit etmek ve farklı yöntem ve yaklaşımlarla elde edilen sonuçları tartışmak, eleştirmek gerekir. Kent dokusunun yoğunluğu, kent sakinlerinin sosyo-ekonomik durumları ve etno-dinsel kökenleri, evlerin satış ve kira fiyatları ve evlerde bulunan mekanların adları gibi yapıların fiziksel niteliğinden çok toplumsallığına ilişkin bilgiler elde edilebilen yazılı kaynakların söyledikleri de mevcut yapılarınkı kadar önemlidir ve her biri, geçmişe dair farklı anlatılar üretir. O nedenle, farklı yöntem ve bakış açılarıyla elde edilen verileri ve sonuçları çoğaltmak önemlidir, üretilenleri çoğaltmadan tartışmak mümkün olamamaktadır. Diğer bir deyişle, yazılı kaynakların, kente dair söz söylemek için verimli bir malzeme sunmasına rağmen, mevcut yapı örneklerindeki gibi plan ve cephe özelliklerine dair görselleştirmenin yapılabileceği bir malzeme olmadığını bilmek, bu bağlamda

görselleştirmeye de katkı sunacak minyatür, gravürler gibi farklı ve yeni malzeme ve verilerle bu alandaki çalışmaları desteklemek ve birlikte tartışmak, seyahatnameler, sefaretnameler, geç dönemlere ait mektuplar, günlükler gibi farklı kimselerin mekanlara ilişkin deneyimleriyle sonuçları sürekli çoğaltmak, evleri tek bir yöntem ve yaklaşımla anlamamanın olanaksızlığının farkında olmak önemlidir. Tarihsel çalışmalarda kullanılan her yöntemin sınırlılıkları üzerine düşünmek ve bunların neler olduğunu tartışmak, bununla da yetinmeyip, farklı yaklaşımlar ve yöntemleri de denemek, alana dair üretimleri artırmak gereklidir.

Teşekkür

Makale, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri fonundan desteklenen 4805-YL1-16 no'lu yüksek lisans tez çalışmasının ürünüdür. Süleyman Demirel Üniversitesi BAP Birimi'ne destek ve katkıları teşekkür ederiz●

Kaynakça

- Rumeli Mahkemesi 116 no'lu Şer'iyye sicili.*
- Abdelnour, A. (1982). *Introduction à l'histoire urbaine de la Syrie Ottomane (XVIIe-XVIIIe siècle)*. Beirut: Publications de l'Université Libanaise, Section des études Historiques.
- Açık, T. (2010). Bir Yeniden İnşa Denemesi: 18. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Evleri Hakkında Bazı Tespitler. Ö. İ. Tuluk ve H. İ. Düzenli (Ed.) *Trabzon Kent Mirası: Yer - Yapı- Hafıza* içinde (s. 215-235). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Açık, T. ve Tuluk, Ö. İ. (2009). Osmanlı Mimarlığının Metinsel Dili: Mimarlık Tarihi Yazınında Şer'iyye Sicillerinin Yeri, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13), 461-473.
- Açık, T. ve Düzenli, H. İ. (2015). XVI-XVII. Yüzyıl İstanbul Evlerine Dair. C. Yılmaz (Ed.), M. A. Aydın (Proje Yön.). *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (c. 8, s. 244-263). İstanbul: TDV İSAM & İBB Kültür A.Ş. Yayınları.
- Ahmed Efendi (1918). *Tarih-i Câmî'-i Şerif-i Nür-i 'Osmânî* (1335-37), Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası İlavesi. Dersaadet: Hilal Matbaası.
- Akgündüz, A. (1996). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akın, B. (2007). *Ayvalık Evleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Aksoy, E. (1983). Orta Mekan: Türk Sivil Mimarisinde Kuruluş Prensipleri. *Mimarlık ve Sanat*, 7(8), 39-92.
- Akyazıcı Özkoçak, S. (2005). The Evidence of Vakıf Registers for Residential Dwelling in Sixteenth Century Istanbul, *Afife Batur'a Armağan: Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları* içinde (s. 253-259). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Arseven, C. E. (1961). *Türk Sanat Tarihi, Menşinden Bugüne Kadar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Aygör, E. (2015). *19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Konya Evlerinin Mimari Gelişimi ve Değişimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya.
- Azezli, G. B. (2009). *19. yy'da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, İstanbul.
- Badakol, S. (2003). *Samsun Evlerinin Yapısal Özellikleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bertram, C. (2012). *Türk Evini Hayal Etmek: Eve Dair Kolektif Düşler*. M. Ratip (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bıçak, Z. (2011). *Sakarya İli Hendek İlçesinde Geleneksel Konut Mimarisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sakarya.
- Boy, E. Ş. (2014). *Merzifon Evleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri.
- Değer, G. (2012). *Muğla Kent Merkezi Geleneksel Dokusunun Araştırılması: Muğla-Merkez, Ula Ve Yeşilyurt Evlerinin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek

- Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İzmir.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- D'Ohsson, M. de M. (1980). *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Dumas, J. (2010). Hücreden Saraya: 15-18. Yüzyıllarda Osmanlı Konutları. *Toplumsal Tarih*, 193, 18-25.
- Durgun, Y. (2006). *Geleneksel Malatya Evleri Üzerine Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara.
- Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Erpek, C. (2008). *Bozüyük'te Tarihi Türk Evlerinin Cephe Örnekleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Faroqhi, S. (1987). *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri*. Cambridge: Cambridge University Press. (Faroqhi, S. (2007). Orta Halli Osmanlılar. (H. Çalıskan Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.)
- Faroqhi, S. (2014). Controversies and Contradictions: The Turkish (Ottoman) House, *Turcica*, 45, 321-354.
- Göyünç, N. (1996). Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi. Sey E (Ed.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* içinde (s. 264-268) İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Hacıoğlu Apak, N. (2004). *Geleneksel Türk Evi Planlamasında İklim Faktörü: Edirne Evleri ve Mardin Evleri ile İlgili Bir Karşılaştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İzmir.
- Halaç, H. H. (2010). *Kütahya Şerhi Sicil Defterlerine Göre Domestik Kültür, Barınma Koşulları ve Ev İç Mekanı Bileşenleri* (1695- 1902) (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Halaç, H. H. (2012). 1 No'lu Şerhiye Sicil Defterine Göre 17. Yüzyıl Sonu 18. Yüzyıl Başında Kütahya'da Konut Tipolojisi (1695-1703). *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7(3), 1-17.
- Hanna, N. (1991). *Habiter au Caire Aux XVIIe Et XVIIIe Siècles*. Kahire: Institut Français D'archeologie Orientale Du Caire.
- Hasol, D. (2005). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı- Endüstri Merkezi Yayınları.
- İlgün, Ş. (2007). *Geleneksel Yozgat Evleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya.
- İnalcık, H. (1990). Köy, Köylü ve İmparatorluk. *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, 21-25 Ağustos 1989, İstanbul, Türkiye Tebliğler içinde (s. 1-11). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karaca, Y. vd. (haz.) (2010). *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 numaralı sicil* (H. 1027 / M. 1618). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları.
- Karakuş, Ü. C. (2008). *Geleneksel Ahlat Evleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van.
- Koşan, D. (2011). *Sakarya İli Geyve İlçesi Geleneksel Konut Mimarisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sakarya.
- Kuban, D. (1995a). *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban, D. (1995b). Turkish Hayat House. İstanbul: T. C. Ziraat Bankası.
- Küçükerman, Ö. (1996). *Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Marcus, A. (1989). *The Middle East on the Eve of Modernity: Aleppo in the 18th century*. New York: Columbia University Press.
- Mazlum, D. (2001). Osmanlı Mimarlık Belgelerinin Transkripsiyonlarında Karşılaşılan Terminoloji Sorunsalları. M. S. Pekak (Ed.) *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri 1 (Mimari ve Mimari Süsleme), 23-24 Kasım 2001, Ankara içinde (s.81-85)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi.
- Özkaya, H. G. (2010). Vakıf İstibdal Kayıtları, İstanbul'da Barınma Kültürü ve Kent Yapısına Dair Neler Sunar? *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(16), 467-488.
- Özkaya, H. G. (2015). *18. Yüzyılda İstanbul Evleri Mimarlık, Rant, Konfor, Mahremiyet*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Öztürk, D. (2011). *Seydişehir Geleneksel Konut Mimarisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya.
- Öztürk, S. (2001). "Kassam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 24, 579-582). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Öztürk, S. (1994). *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Özyalvaç, Ş. P. (2015). *İstanbul Konut Mimarisinde Lüks ve Konfor* (18. Yüzyıl) (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Lisansüstü Programı, İstanbul.
- Özyılmaz, H. (2007). *Diyarbakır Geleneksel Konut Mimarisinde Morfolojik Analiz: Geleneksel Konutların Güncel Kullanımda Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara.
- Sarıalioğlu, C. (2008). *Historiyografik Bir Sorunsal Olarak "Türk Evi" (1928-1995)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Lisansüstü Programı, İstanbul.
- Sezer, Y. (2005). *The Perception of Traditional Ottoman Domestic Architecture as a Category of Historic Heritage and as a Source of Inspiration for Architectural Practice (1909-1931)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sözer, A. N. (1983). Türkiye'nin Kırsal Yerleşim Coğrafyasına İlişkin Terminolojik Sorunlar ve Tipolojik Yaklaşımlar. *Ege Coğrafya Dergisi*, 1, 1-13. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov>

tr/ecd/article/view/5000128297

- Şahin, Ş. (2010). *Ordu Geleneksel Evleri Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Trabzon.
- Şenyurt, O. (2014). Osmanlı'nın Son Dönemlerine Ait Belgelerde Mimari Anlatılar ve Mimarlık Terminolojisindeki Bazı Anlam Sorunları, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, 5, 65-84.
- Şenyurt, O. (2018). *Osmanlı'da Mimari Mekan ve Yaşam Zamanın Mekanları Mekanın Zamanları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Tanyeli, U. (1996). Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun "Reel" Tarihi: Bir Standart Saptama Denemesi. Z. Ahunbay (Ed.) *Prof. Doğan Kuban'a Armağan* içinde (s. 57-71). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Tanyeli, U. (2006). Osmanlı Metropollerinde Evlerin Konfor ve Lüks Normları, S. Faroqhi ve C. K. Neumann (Ed.) *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak* içinde (s. 333-349). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tuztaşı U. (2013). İdealleş[tiril]miş "Türk Evi" Fikrinin Historiyografik Çözümlemesi, *ICONARP*, 1/1, 66-91.
- Ünver, I. (2008). Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(6), 47-58.
- Yerasimos, S. (2006). 16. Yüzyılda İstanbul Evleri. Faroqhi S. ve Neumann C. K. (Ed.) *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak* içinde (s.307-332). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yılmaz, E. C. (2015). "Fetih ve Sonrasında İstanbul'da Barınma Kültürü," Coşkun Yılmaz (Ed.), M. Akif Aydın (Proje Yön.) *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (c. 8, s. 152-172). İstanbul: TDV İSAM & İBB Kültür AŞ. Yayınları.
- Yüksel, İ. A. (Haz.) (2005). *Risale-i Mi.'ariyye Ca'fer Efendi 1023/1614*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yünkül, A. (2005). *Elazığ Evleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Elazığ.